

Bogusław NOWOWIEJSKI

Uniwersytet w Białymstoku

CYTATY Z MICKIEWICZA U MRONGOWIUSZA

Dokumentowanie użycia haseł słownika to jeden z elementarnych atrybutów warsztatu leksykograficznego. W dziejach polskiego słownictwa mamy z nim do czynienia co najmniej od czasu ukazania się *Leksykonu łacińsko-polskiego* Jana Mączyńskiego. Z kolei za prekursora nowoczesnego wykorzystywania źródeł pisanych, jak to wynika z prac Franciszka Peplowskiego, należy uznać Jerzego Samuela Bandtkiego, który w *Słowniku dokładnym języka polskiego i niemieckiego* z 1806 roku obficie cytuje źródła literackie, przywołuje 50 autorów i 70 dzieł (1988: 305–306).

Do grona twórców literatury polskiej, których teksty natchętniej i najczęściej wykorzystywano w słownikach w roli materiału ilustracyjnego, należy Adam Mickiewicz (por. m.in. Majdak 2008: 185–200),

Rzecz jasna nie odnajdziemy cytatów z pism narodowego wieszcza w ważnych i zarazem dużych słownikach pierwszej połowy XIX wieku. Ze względu na czas ukazywania się utworów Mickiewicza nie mogły one zostać uwzględnione jako baza źródłowa ani w bogatym w cytaty z literatury polskiej *Słowniku języka polskiego* Samuela Bogumiła Lindego (I wyd. 1807–1814), ani we wspomnianym słowniku przekładowym Bandtkiego.

Za pierwszy słownik dziewiętnastowieczny, w którym na dużą skalę zostały wykorzystane cytaty z dzieł Adama Mickiewicza uchodzi *Słownik języka polskiego* wydany w Wilnie w oficynie Orgelbranda w 1861 roku. Bogdanowi Walczakowi, autorowi monograficznego ujęcia tego słownika, mimo braku stosownych kwalifikatorów i wykazu przywoływanych dzieł i autorów, udało się zidentyfikować ponad 400 wypadków dokumentowania polskich haseł materiałem ilustracyjnym z pism poety (1991: 68).

Prawdopodobnie po raz pierwszy jednak – jak to ostrożnie ocenia Andrzej Wojtkowski (1956: 327) – cytuje Mickiewicza inne dzieło leksykograficzne z pierwszej połowy wieku, mianowicie *Dokładny niemiecko-polski słownik* Krzysztofa Celestyna Mrongowiusza wydany w Królewcu w 1837 roku, będący rozbudowaną i przeredagowaną wersją *Słownika niemiecko-polskiego* z 1823 r. Wojtkowski ustala ponad wszelką wątpliwość autorstwo co najmniej **38** cytatów z dzieł Mickiewicza, najwięcej, bo aż **18** z *Pana Tadeusza* i **13** z *Dziadów części III*. Pozostałe przytoczenia pochodzą z różnych tekstów, mamy tu utwory artystyczne, w tym ballady *Uciezka* (3) i *Tukaj* (1) oraz otwierający cykl *Ballad i romansów* wiersz *Pierwiosnek* (1) ale też rozprawę *O poezji romantycznej* (1) i broszurę polityczną *Księgi pielgrzymstwa polskiego* (1).

Badacz zwraca ponadto uwagę na obszerność niektórych cytowań, przypisując Mrongowiuszowi kierowanie się względami estetycznymi, podkreśla także patriotyczne aspekty wybranych przywołań, zwłaszcza z III części *Dziadów* (1956: 334–335).

Z opracowania Wojtkowskiego dowiadujemy się również, że nie wszystkie cytaty z Mickiewicza są wierne. Mrongowiusz dokonuje w nich bowiem różnych skrótów i przeróbek, zdarzają mu się też drobne przeoczenia (1956: 328–334).

Zainspirowany artykułem Wojtkowskiego, postanowiłem przeanalizować pod kątem przywołań z Mickiewicza kolejne i zarazem ostatnie wydanie słownika Mrongowiusza, datowanego na rok 1854. Wychodziłem bowiem z założenia, że wydanie znacznie większe (ok. 60 tys.) od poprzedniego i opublikowane po okresie największych osiągnięć poety (na rok przed jego śmiercią), powinno niechybnie być znacznie bogatsze w cytowania, zwłaszcza że Mickiewicza i Mrongowiusza połączyły w tym czasie więzy wzajemnego szacunku (Bieńkowski 1983: 119–124).

Analiza zawartości słownika z 1854 roku potwierdziła moje zasadnicze przypuszczenie. Na 965 jego kartach Mickiewicz jest przywoływany trzykrotnie częściej, niż we wcześniejszym wydaniu. Mamy tu bowiem **110** cytatów, z czego aż **76** nowych¹, w tym **71** pewnych².

¹ W nowszym wydaniu zabrakło czterech wcześniejszych przywołań: dwóch z *Dziadów cz. III* (hasła: *Nacht*, *Vaterlandsliebe*) oraz po jednym z *Pana Tadeusza* (*Eichhorn*) i ballady *Tukaj* (*Abschreiben*).

² Nie udało się ustalić lokalizacji pięciu nowych przywołań Mickiewicza, głównie cy-

Podstawowymi źródłami dla wydania z 1854 r. są utwory wykorzystane już w drugiej edycji. Ponownie najczęściej jest przywoływany: *Pan Tadeusz* (łącznie 42 cytaty w tym 26 nowych), a tuż za nim *Dziady* cz. III, które razem z *Ustępem* są przywołane 35 razy. Warto jednak podkreślić, że znacząco w porównaniu ze starszym wydaniem słownika wzrosła liczba nowych cytatów – jest ich niemal tyle co z *Pana Tadeusza* – 24!

Zwiększyła się także z jednego do 9 liczba cytowań z *Przedmowy* do pierwszego wydania *Poezji*, czyli rozprawy *O poezji romantycznej*. Mamy ponadto więcej cytowań wiersza *Pierwiosnek* (4 wobec jednego cytatu w 1837 roku). W identycznym jak wcześniej wymiarze przywołuje Mrongowiusz balladę *Ucieczka* (3) i *Księgi pielgrzymstwa polskiego* (1).

Słownikarz z Gdańska sięgnął poza tym do innych tekstów Mickiewicza we wcześniejszej edycji słownika nie przytaczanych, mianowicie: *Konrada Wallenroda* (4 cytaty), *Ody do młodości* (3), ballad *Lilie* (1) i *To lubię* (1) oraz tłumaczenia *Giaura* Byrona (1).

Ogląd Mickiewiczowskich przywołań w słowniku Mrongowiusza dostarcza różnych spostrzeżeń. Przede wszystkim wynika z niego podkreślone już upodobanie słownikarza do poszczególnych utworów poety, zwłaszcza *Pana Tadeusza* i *Dziadów części III*. W wypadku narodowej epepei zwraca uwagę fakt, że wśród 26 nowych jej przywołań znów mamy cytaty niemal wyłącznie z pierwszej połowy dzieła. Mrongowiusz eksperpuje i cytuje, mniej lub bardziej dokładnie, tylko księgi: *Gospodarstwo*, *Zamek*, *Umizgi*, *Dyplomatykę i łowy*, *Kłótnię*, *Zaścianek* oraz jednostkowo księgę XI: *Rok 1812*.

W szczegółach przedstawia się to następująco:

Księga I. *Gospodarstwo*:

Gericht – potrawa, danie (338): „dano trzecią potrawę. Mickiewicz”. Jest to dokładny cytat z fragmentu opisującego spotkanie przy stole:

*Dano trzecią potrawę. Wtem pan Podkomorzy,
Wlawszy kropelkę wina w szklanę panny Róży,
A młodszej przysunąwszy z talerzem ogórki,
Rzekł: „Muszę ja wam służyć, moje panny córki,
Choć stary i niezgrabny”.*

towań pojedynczych słów występujących w różnych dziełach poety: „podróżnik (aa)” (*Reisebeschreiber*), „rozczulający (aa)” (*Erbaulich*), „zgliszcz Mick.” (*Brandstätte*) oraz cytowanych być może niedokładnie (błędnie?) konstrukcji „boisko ptaśnicze Mick.” (*Vogelherd*) i „błyskawic smuga (aa)” (*Streif*) (por. SJAM).

Nachdenken – rozmyślać (534): „rozbierał myślą wszystkie dzisiejsze wypadki. Mick.”. To kolejny dokładny cytat z końcowych fragmentów książki pierwszej:

*Tadeusz z kilku gośćmi poszedł do stodoły,
A czuł się pomieszany, zły i niewesoły.
Rozbierał myślą wszystkie dzisiejsze wypadki:
Spotkanie się, wieczerzę przy boku sąsiadki,
A szczególnie mu słowo „ciocia” koło ucha
Brzęczało ciągle jako naprzykrzona mucha.*

Księga II. Zamek

Heraustecken – wychylić (387): „wychylić głowę. Mick.”. Jest to zmodyfikowany fleksyjnie i leksykalnie cytat z fragmentu:

*Pan Stolnik wesoł wyszedł ze strzelbą na ganek
I skoro spod lamusa Moskal łeb wychylił,
On dawał zaraz ognia, a nigdy nie mylił.*

Taumeln – chwiać się (755): „kula wpadła w piersi same. Pan ślaniając się palcem ukazał na bramę. Mick.”. Mimo iż Mrongowiusz w słowniku wydanym w 1854 roku dokonał korekty cytatu, nadal nie jest on wiernym przytoczeniem słów Mickiewicza. Dowodzi tego fragment oryginału:

*Wtem strzelono spod bramy, Stolnik się zająknął,
Zaczerwienił się, zbladnął, chciał mówić, krwią chrząknął;
Postrzegłem wtenczas kulę, wpadła w piersi same,
Pan ślaniając się palcem ukazał na bramę.
Poznałem tego łotra Soplicę! poznałem!
Po wzroście i po węsach! jego to postrzałem
Zginął Stolnik, widziałem! łotr jeszcze do góry
Wzniesioną trzymał strzelbę, jeszcze dym szedł z rury!*

Fensterkopf – (294): „uszaki okien. Mick.” We wcześniejszym wydaniu (239) hasłu towarzyszy tylko jeden, dość obszerny, cytat:

*„Ex Mick. Mężczyźni, tak jak weszli, w swych zielonych strojach,
Z talerzami, z szklankami chodząc po pokojach,
Jedli, pili lub wsparci na okien uszakach,
Rozmawiali o flintach, chartach i szarakach”.*

bardzo zbliżony do brzmienia oryginału:

*Mężczyźni, tak jak weszli, w swych zielonych strojach,
Z talerzami, z szklankami chodząc po pokojach,*

*Jedli, pili lub wsparci na okien uszakach,
Rozprawiali o flintach, chartach i szarakach;*

W wydaniu z 1854 roku cytat jest, po pierwsze, znacząco okrojony:

„Męszczyźni (sic!) wsparci na okien uszakach,

Rozprawiali o flintach, chartach i szarakach. Mick.”

po drugie, poprawiony – zamiast omyłkowego³ *rozmawiali* mamy już zgodne z oryginałem *rozprawiali*, po trzecie wreszcie, przed właściwym przytoczeniem pojawia się niezależne przywołane, w formie podstawowej, definicyjne wyrażenie „uszaki okien. Mick.”.

Z kolejnego fragmentu drugiej księgi pochodzą dwa przytoczenia. Pierwsze (644) ilustruje użycie polskiego ekiwalentu hasła **Schelten** (zrzędzić). W słowniku mamy wierne przytoczenie słów poety: „i dziś zaspął poranek, więc na sługi zrzędził. Mick.”.

Następne wersy są cytowane już mniej dokładnie. Na stronie 741 hasłu **Strippe** (stryfla) towarzyszy cytat: „Sługa w butach stryflastych. Mickiewicz” wyraźnie wobec tekstu oryginalnego zmodyfikowany grammatycznie i kompozycyjnie:

*I dziś zaspął poranek, więc na sługi zrzędził;
Widząc myśliwców w polu, czwałem do nich pędził;
Surdut swój angielskiego kroju, biały, długi,
Połami na wiatr puścił; z tyłu konno sługi
W kapeluszach jak grzybki, czarnych, lśniących, małych,
W kurtkach, w butach stryflastych, w pantalonach białych;
Sługi, które pan Hrabia tym kształtem odzieje,
Nazywają się w jego pałacu dżokeje.*

Księga III. Umizgi

Bespötteln – urąganie nad czym (161). W słowniku mamy następujący passus: „śmiech i urąganie się nad ojczystym krajem. Mick.”. Stanowi on dokładne przytoczenie oryginalnego tekstu:

*Zaczęli więc rozmowę o niebios błękitach,
Morskich szumach i wiatrach wonnych, i skał szczytach,
Mieszając tu i ówdzie, podróżnych zwyczajem,
Śmiech i urąganie się nad ojczystym krajem.*

³ Pomyłka nie zauważona przez Wojtkowskiego (1956: 333).

Hasło **Leibhaft** (wcielony), a właściwie podhasło **leibhaftige Geister** (wcielony duch) opatruje wyrażenie „istne duchy ex Mick.” (482) zaczerpnięte z następującego fragmentu księgi trzeciej:

*Pod namiotem obwisłych gałęzi majowych,
Snuło się mnóstwo kształtów, których dziwne ruchy,
Niby tańce, i dziwny ubior: istne duchy
Błądzące po księżycu.*

Księga IV. *Dyplomatyka i łowy*

Hasło **Tabak** – tabaka (749) słownikarz dokumentuje dokładnym cytatem: „to mi tabaka, co to idzie aż do czuba. Mick.” pochodzącym z fragmentu:

*Reverendissime, rzekł kichnąwszy Skołuba,
To mi tabaka, co to idzie aż do czuba.*

Kolejne przytoczenie z tej samej księgi, dotyczące hasła **Rudern** (wiosłowac) (623): „Koguty wiosłują skrzydłami przez bruzdy i krzaki. Mick.” – to zmodyfikowany leksykalnie, gramatycznie i kompozycyjnie *passus* z fragmentu:

*Do nóg jej biegło ptactwo; stąd kury szurpate
Toczą się kłębkami, stamtąd kogutki czubate,
Wstrząsając koralowe na głowach szyszaki
I wiosłując skrzydłami przez bruzdy i krzaki.*

Księga IV. *Kłótnia*

Losreissen – zrywać (494). Polski odpowiednik jest zilustrowany cytatem: „zerwie pierwsze związki. Mick.” wiernie oddającym słowa poety:

*A Tadeusz? prostaczek! poczciwy chłopczyzna!
Prawie dziecko! raz pierwszy kochać się zaczyna!
Pilnowany, niełacno zerwie pierwsze związki,
Przy tem dla Telimeny ma już obowiązki.*

Biegen – giąć, wyginać (171). Hasłu znowu towarzyszy dokładny cytat: „wygięła się bokiem. Mick.” wzięty z fragmentu:

*Telimena, tak myśląc, z sofy się podniosła
I stanęła na palcach; rzekłbyś, iż podrosła;
Odkryła nieco piersi, wygięła się bokiem
I sama siebie pilnym obejrzała okiem.*

Księga VI. Zaścianek

Z księgi szóstej pochodzą dwa przytoczenia. Pierwsze (103), ilustrujące hasło **Auge** (oko): „w oczach mu się łzy zakręciły. Mickiewicz.”, jest nieco zmodyfikowanym passusem z fragmentu:

*Sędzia słuchając, z wolna okulary składał
I wpatrując się mocno w Księdza, nic nie gadał,
Westchnął głęboko, w oczach łzy się zakręciły...
Wreszcie porwał za szyję Księdza z całej siły.*

Drugie (339), wiernie oddające słowa poety **Geruch** (węch): „jak lis bywalec, gdy go woń słoniny wabi. Mick.”, zostało zaczerpnięte z fragmentu:

*Woźny już dawniej wyszedł ku domowi Hrabi.
Jak lis bywalec, gdy go woń słoniny wabi,
Bieży ku niej, a strzelców zna fortele skryte,
Bieży, staje, przysiada coraz, wznosi kitę
I wiatr nią jak wachlarzem ku swym nozdrzom tuli.*

Einhüllen – owinać, otulić (242). Jedyne cytaty z drugiej części *Pana Tadeusza*: „otulić w powiciu (aa)” to niedokładnie przywołany passus, który w oryginalnym kontekście ma nie tylko odmienną postać, ale też zupełnie inną wymowę:

*Urodzony w niewoli, okuty w powiciu,
Ja tylko jedną taką wiosnę miałem w życiu.*

*
* *

Preferowanie tekstu *Pana Tadeusza* znajduje potwierdzenie także w tym, że dotyczy ono wybranych fregmentów dzieła. Mam tu na uwadze z jednej strony kilkakrotne wykorzystanie w funkcji cytatu tego samego passusu, z drugiej wybór do zacytowania fraz i wyrażeń blisko sąsiadujących w obrębie tekstu.

Z kilkakrotnym przywołaniem tego samego cytatu mamy do czynienia m.in. w następujących wypadkach.

I tak, trzykrotnie, przy hasłach **Auseinander spreizen** – rozkraczyć, rozkrzyżować (108), **Ausspreiten** – rozpościerać, rozkrzyżować (124), **Austrecken** – wyciągać, rozkrzyżować (125) została wykorzystana fraza „rozkrzyżował ramiona nakształt drogowaskazu”. Jest to dokładnie przytoczony wers z księgi *Zamek*:

*Właśnie kiedy Asesor podbiegł do Jurysty,
Gdy już sobie gestami grozili szermierze,
On raptem porwał obu z tyłu za kołnierze*

*I dwakroć uderzywszy głowy obie mocne
 Jedną o drugą jako jaja wielkanocne,
 Rozkrzyżował ramiona na kształt drogowskazu
 I we dwa kąty izby rzucił ich od razu;
 Chwilę z rozciągnionymi stał w miejscu rękami
 I „Pax, pax, pax vobiscum! krzyczał, pokój z wami!”*

Dwa razy pojawia się w słowniku wyrażenie „wysłany murawą” przy hasłach **Begraben sich** – trawą się okryć (141), **Beraset** – zarośnięty trawą (152), zaczerpnięte z książki *Umizgi*, gdzie jest usytuowane następująco:

*Tak Hrabia był ostróżny, choć go nikt nie śledził;
 Patrzył w stronę przeciwną ogrodu, na prawo.
 Był gaj z rzadka zarosły, wysłany murawą.*

Z tego samego fragmentu książki *Umizgi*:

*Hrabia podczas Sędziego sporów z Telimeną
 Stał za drzewami, mocno zdziwiony tą sceną;
 Dobył z kieszeni papier i ołówek, sprzęty,
 Które zawsze miał z sobą, i na pień wygięty
 Rozpiąwszy kartkę, widać, że obraz malował,
 Mówiąc sam z sobą: „Jakbyś umyślnie grupował:
 Ten na głazie, ta w trawie, grupa malownicza!
 Głowy charakterowe! Z kontrastem oblicza.*

pochodzą inne dokładne cytaty o postaci wyrażen: „głowy charakterowe. Mick.” (hasło **Charakteristisch** – charakterystyczny, s. 200) oraz „grupa malownicza. Mick.” (hasło **Mahlerisch** – malowniczy, s. 500).

Dwukrotnie wykorzystany został fragment opisu śniadania z książki *Zamek*:

*Zaś dla mężczyzn wędliny leżą do wyboru:
 Półgęski tłuste, kumpia, skrzydliki ozoru,
 Wszystkie wyborne, wszystkie sposobem domowym
 Uwędzone w kominie dymem jałowcowym.*

W pierwszym wypadku zaświadcza on leksykalny regionalizm *kumpie* (hasło **Schweinviertel** – łopatka, s. 679): „kumpie in Mickiewicz”, w drugim zostaje sprowadzony do wyrażenia „skrzydliki ozoru. Mick.” (hasło **Schnitt** – cięcie, s. 664).

Jak wiemy, w nowszym wydaniu *Dokładnego słownika Mrongowiusz* znacznie chętniej (bo 2 razy częściej) niż w 1837 roku sięga do tekstu *Dziadów części III i Ustępu*. Zestaw nowych przytoczeń otwiera zmodyfikowany fleksyjnie cytat z *Przedmowy*:

Damalig – ówczesny (208): „prześladowanie ówczesne Mick.” – w oryginale mamy:

Wszyscy pisarze, którzy uczynili wzmiankę o prześladowaniu ówczesnym Litwy, zgadzają się na to, że w sprawie uczniów wileńskich było coś mistycznego itajemniczego.

Morgen – (527). „Mickiewicz braucht in Prosa *ranek*: Więzień budzi się strudzony i patrzy w okno – ranek”. Cytat stanowi element *Prologu*. Nie dość jednak że wprowadzony w nietypowy dla Mrongowiusza sposób, mianowicie poprzez komentarz metajęzykowy wskazujący na stylistyczny zakres użycia podstawowego słowa *ranek*, to w dodatku wykorzystano w nim tekst didaskaliów:

WIĘZIEŃ (*budzi się strudzony i patrzy w okno – ranek*).

Gewohnheit – przyzwyczajenie (347): „Pytał raz Litwin – nie wiem, djabła czy Pińczuka: Dlaczego siedzisz w błocie? Siedzę, bom przywyknął (aa)”. Dobrze znany cytat ujmowany w zestawach skrzydlatych słów, wiernie oddaje anegdotyczną przypowieść FREJENDA (scena I):

*Wierzcie mi, tam za kozą same urojenia;
Kto tu był, sekret kuchni i mieszkań przeniknął:
Jeść, mieszkać, źle czy dobrze – skutek przywyknienia.
Pytał raz Litwin, nie wiem, diabła czy Pińczuka⁴:
„Dlaczego siedzisz w błocie?” – „Siedzę, bom przywyknął”.*

Verriechen – wywietrzeć, wytchnąć (848): „Wytchnąłbym się jak wino z otwartej konewki (aa)” – kolejne wierne cytowanie, tym razem obszernej wypowiedzi FREJENDA (scena I).

*Na wolności wiek cały byłbym mizerakiem,
Jak proch, albo jak wino miernego gatunku;
Dziś, gdy wino zatknięto, proch przybito klakiem,
W kozie mam całą wartość butli i ładunku.
Wytchnąłbym się jak wino z otwartej konewki;
Spaliłbym jak proch lekko z otwartej panewki.*

⁴ Pińczuk – mieszkaniec okolic Pińska (miasto i port na Białorusi nad rzeką Piną).

Vorbote – posłaniec (873): „głowa wystaje jak z morza łeb delfina nawałnicy wieszczca (aa)” – znów Mrongowiusz cytuje, choć mniej dokładnie i istotnie skracając, fragment wypowiedzi jednego z bohaterów pierwszej sceny dramatu, tym razem JANA:

*Głowa, z której włos przemoc odarła bezwstydną,
Głowa niezawstydzona, dumna, z dala widna,
Co wszystkim swą niewinność i hańbę obwieszcza
I wystaje z czarnego tyłu głów natłoku,
Jak z morza łeb delfina, nawałnicy wieszczca,
Ta ręka i ta głowa zostały mi woku.*

Geschick – los, wyrok (340): „kto wie, jaka nas jutro czeka dola. Mick.” – to niezbyt wiernie odtworzone słowa KSIĘDZA LWOWICZA (scena I):

*Bracia, kto wie, ów więzień może jeszcze żyje;
Pan Bóg to sam wie tylko i kiedyś odkryje.
Ja, jak ksiądz, pomodlę się, i wam radzę szczerze
Zmówić za męczennika spoczynek pacierze.
Kto wie, jaka nas wszystkich czeka jutro dola.*

Dwa kolejne przywołania pochodzą z przejmującego opowiadania JANA SOBOLEWSKIEGO (scena I).

Erstarren – otężeć (278): „Jak padł na ziemię prosto, tak otężał. Mickiewicz” – w tym wypadku, jak pokazuje porównanie z tekstem utworu:

*Wasilewski nie zemdlął, niezwisnął, nie ciężał,
Ale jak padł na ziemię prosto, tak otężał.*

słownikarz ogranicza wymiar cytatu do niepełnego wersu.

Seufzer – westchnienie (694): „Jedno westchnienie z piersi tysiąca wydarte, Głębokie i podziemne jęknęło dokoła, Jak gdyby jęły wszystkie groby spod kościoła (aa)” – tu z kolei mamy obszerniejsze, a przy tym dokładne zacytowanie słów poety:

*Jedno westchnienie z piersi tysiąca wydarte,
Głębokie i podziemne jęknęło dokoła,
Jak gdyby jęły wszystkie groby spod kościoła.*

Poza sceną więzienną (6 cytatów) Mrongowiusz chętnie sięga po tekst Wielkiej Improwizacji. Czterokrotnie przywołuje słowa KONRADA, cytując je czasem obszernie, innym razem znacznie ograniczając rozmiary cytatu.

Innere – wewnątrz, **Im Innern der Seele** – wewnątrz duszy (421): „Wam pieśni, ludzkie oczy, uszy niepotrzebne, – Płyńcie w duszy mej wnętrzościach Mick.” – dość obszerne i wierne zacytowanie tekstu oryginału:

*Wam, pieśni, ludzkie oczy, uszy niepotrzebne;
Płyńcie w duszy mej wnętrzościach,
Świećcie na jej wysokościach,
Jak strumienie podziemne, jak gwiazdy nadniebne.*

Ergetzen – bawić, cieszyć (271): „ich (tj. myśli) wdziękami się lubuję. Mickiewicz” – cytat w zasadzie dokładny (poza przypomnieniem słownika-rza), ale zarazem mocno okrojony, czego dowodzi zestawienie z utworem:

*Patrz, jak te myśli dobywam sam z siebie,
Wcielam w słowa, one lecą,
Rozsypują się po niebie,
Toczą się, grają i świecą;
Już dalekie, czuję jeszcze,
Ich wdziękami się lubuję,
Ich okrągłość dłonią czuję,
Ich ruch myślą odgaduję.*

Rand – brzeg (599): „wzniosłem nad świata krawędzie (aa)”; **Hauch** – podmuch (376): „wichru powiewy Mick.” – dwa kolejne cytaty znów wyrażnie okrojone, zaczerpnięte z fragmentów blisko sąsiadujących w obrębie tekstu:

*Odjąłem ręce, wzniosłem nad świata krawędzie,
I kręgi harmoniki wstrzymały się w pędzie.
Sam śpiewam, słyszę me śpiewy.
Długie, przeciągłe jak wichru powiewy.*

Z trzeciej sceny dramatu pochodzi tylko jeden cytat, w którym Mrongowiusz z bardzo emocjonalnej eksklamacji KSIĘDZA PIOTRA wybiera tylko jeden, ale jakże charakterystyczny, ekspresywny przymiotnik:

Hundertzündig – (416): „stujęczyczny Mick.” – w oryginale pełna fraza ma postać:

Ty to z ust jego wrzeszczysz, stujęczyczna źmijo!

Dwa cytaty zostały zaczerpnięte ze sceny VI zatytułowanej *Sen Senatora*.

Schel – krzywo (644): „Zmarszczył brwi, spojrzął ukosem. Mick.” – niemal dokładnie oddane brzmienie utworu:

*Cesarz! – Jego Imperatorska Mość – a! Cesarz wchodzi,
A! – co? – nie patrzy! zmarszczył brwi – spójrzął ukosem?
Ach! – Najjaśniejszy Panie – ach! – nie mogę głosem –
Głos mi zamarł – ach! dreszcz, pot, – ach! dreszcz ziębi, chłodzi. –*

*Ach, Marszałek! – co? do mnie odwraca się tyłem.
Tyłem, a! senatory, dworskie urzędniki!
Ach, umieram, umarłem, pochowany, zgniłem,
I toczą mię robaki, szyderstwa, żarciki.*

Befleckt – splamiony (139): „skalany duch (aa)” – zmodyfikowane fleksyjnie wyrażenie z fragmentu:

*Nim trzeci kur zapieje, musim z tej męczarni
Wrócić zmordowanego, skalanego ducha;
Znowu przykuć do zmysłów jako do łańcucha,
I znowu w ciele zamknąć jako w brudnej psiarni.*

Kolejne dwa przywołania pochodzą ze sceny *Salon warszawski* (VII).

Glänzend – błyszczący, świetny (349): „bal świetny (aa)” – tu mamy zmodyfikowany fleksyjnie i kompozyjnie fragment z wypowiedzi HRA-BIEGO:

To bal był taki świetny, i wojskowych wiele?

Durchschauen – przejrzeć (228): „okiem przebić (aa)”. – tym razem okrojony cytat

*„Wszystko poznałem w jednej chwili z jego oka;
Bo na tym oku była straszliwa powłoka.
Źrenice miał podobne do kawałków szklanych,
Które zostają w oknach więzień kratowanych,
Których barwa jest szara jak tkanka pajęczna,
A które, patrząc z boku, świecą się jak tęczą:
I widać w nich rdzę krwawą, iskry, ciemne plamy,
Ale ich okiem na wskroś przebić nie zdołamy:
Straciły przezroczystość, lecz widać po wierzchu,
Że leżały w wilgoci, w pustkach, w ziemi, w zmierzchu”.*

Do mocniej eksploatowanych przez Mrongowiusza fragmentów *Dziadów* należy scena VIII – *Pan Senator*. Z niej pochodzi pięć przywołań.

Wort – słowo (929): „wymówić mi nie da (aa)” – dokładny, choć okrojony cytowanie ironicznych słów Senatora z dialogu:

DOKTOR

*Mówię, tajemnie skrywana,
Odkryta dzięki przezorności Jaśnie Pana.*

(SENATOR odwraca się)

(do siebie)

*To szatan niecierpliwyy, – z tym człowiekiem bieda!
Mam tyle ważnych rzeczy; wymówić mi nie da.*

Zahn – ząb (934): „zęby tylko zaciął (aa)” – wiernie przywołane słowa PELIKANA komentującego heroiczną postawę Rollisona:

SENATOR do PELIKANA

Nic nie wyznał?

PELIKAN

Prawie nic; – zęby tylko zaciął,

Krzyczy, że nie chce skarżyć niewinnych przyjaciół.

Herumführen – oprowadzać (391): „oprowadzał ich po całym obozie (aa)” – nieznacznie zmodyfikowany cytat z przypowieści KSIĘDZA PIOTRA:

Aż jeden żołnierz rzymski, co im postugował,

Rzekł im: „Zaprawdę wódz was przy życiu zachował;

Bo was przykuje przy swym tryumfalnym wozie

I będzie oprowadzał po całym obozie,

I do miasta powiedzie; bo wy z tych jesteście,

Których wodzą po Rzymie, onym sławnym mieście,

Aby lud rzymski krzyknął: „Patrzcie, co wódz zrobił,

On takie króle, takie pułkowniki pobił.”

Kolejne dwa przywołania z PANA SENTORA zostały zaczerpnięte z tego samego fragmentu sceny. W pierwszym wypadku (hasło **Verrückt** – zwariowany (848), zmieniony passus z wypowiedzi Doktora ma postać: „Jaśnie Panie NN od dni wielu cierpi pomieszanie, chce sobie życie odjąć (aa).” Pominięte w nim zostało nazwisko bohatera fragmentu Rollisona. W tekście dramatu wygląda on tak:

DOKTOR

Właśnie ja rozmyślałem nad tym, Jaśnie Panie.

Rollison od dni wielu cierpi pomieszanie;

Chce sobie życie odjąć.

W drugim wypadku, przy hasle **Verschliessen** – zamknąć (851) na cytat składa się przeredagowana wypowiedź DOKTOR i cyniczne dopowiedzenie PELIKANA: „Cierpi pomieszanie, chce sobie życie odjąć, do okien się rzuca, a okna są zamknięte... On chory na płuca, nie należy w zamkniętym powietrzu go morzyć, rozkażę mu więc okna natychmiast otworzyć (aa)”. W oryginale przywoływany dialog ma taką postać:

DOKTOR

Właśnie ja rozmyślałem nad tym, Jaśnie Panie.

Rollison od dni wielu cierpi pomieszanie;

*Chce sobie życie odjąć, do okien się rzuca,
A okna są zamknięte...*

PELIKAN

*On chory na płuca;
Nie należy w zamkniętym powietrzu go morzyć;
Rozkażę mu więc okna natychmiast otworzyć.
Mieszka na trzecim piętrze – powietrza użyje...*

Zestaw cytowań z *Dziadów cz. III* zamykają dwa przywołania z *Ustępu*. Pierwsze ma miejsce przy haśle **Zahn** – ząb (934): „zębami szczękać, dzwonić (aa)”. Fraza „zębami dzwonić” pochodzi prawdopodobnie z fragmentu poematu *Petersburg*⁵:

*Każdego oczy zmrużone, twarz blada,
Każdy trze ręce i zębami dzwoni.*

Tarantel – (753): „tarantula (aa)” – ta włosko-francuska nazwa wielkiego pająka została zaczerpnięta z *Przeglądu wojska*. Jest tu osadzona w następującym kontekście:

*Lecz skoro cicha, drzemiąca harmata
Nagle się zbudzi rozkazem wyzwana,
Jak tarantula, gdy jej kto w nos dmuchnie*
Wnet ściągnie nogi / podchyła kolana
I nim się nadmie, nim jady wybuchnie,
Zrazu przednimi kanonij erami
Okolo pyska długo, szybko wiję.*

Kolejnym dziełem Mickiewicza dość często wykorzystywanym przez Mrongowiusza jako źródło cytatów jest programowa rozprawa *O poezji romantycznej*, stanowiąca rodzaj wprowadzenia do pierwszego wydania poezji z 1822 roku. Na uwagę zasługuje to, iż w nowszym wydaniu *Dokładnego słownika* jest ona przywoływana dziewięciokrotnie, podczas gdy w 1837 roku zaledwie raz.

Przyjrzenie się tej części cytatów dowodzi, że słownikarz dość dowolnie traktuje tekst oryginału. Tylko w jednym wypadku mamy do

⁵ Wprawdzie w IX księdze *Pana Tadeusza* znajdziemy podobną konstrukcję: *I tak szlachta, skuta w kłodzie, Siedziała rzędem, dzwoniąc zębami na chłodzie, I na deszczu, bo coraz wzma-gała się śłota, Nadaremnie Kropiciel dąsa się i miota*, ale za proponowaną interpretacją przemawiają co najmniej dwa argumenty: po pierwsze cytat został opatrzony abreviaturą (aa) stosowaną przez Mrongowiusza niemal wyłącznie wobec *Dziadów cz. III*, nigdy w odniesieniu do *Pana Tadeusza*; po drugie ani razu, poza tym ewentualnym przykładem, słownikarz nie cytuje księgi *Bitwa*.

czynienia z wiernym przywołaniem słów poety, mianowicie całej frazy: „Dukowie możni i panujący feudarjusze w poezyi bardów dzieje przodków swoich znajdowali. Mick.” (hasło **Herzog** – książkę, s. 394) pochodzące z fragmentu dotyczącego ewolucji języka poezji na Wyspach Brytyjskich.

Pozostałe cytaty w mniejszym lub większym zakresie odbiegają kształtem od oryginału, będąc na ogół rezultatem przeróbek kompozycyjnych o charakterze eliptycznym.

Oto przykłady:

Voraus – naprzód, pierwiej, zawczasu (872): „Jeżeliby który – przewidywał, że dzieło jego z góry potępione być może za to... Mick.” – to tylko drobny wycinek z obszerniej wyrażonej myśli poety:

Lecz jeśliby który, doświadczeniem cudzym nauczony, przewidywał, że dzieło jego z góry potępione być może za to, że te a nie inne wybrał do naśladowania wzory, do tej a nie innej przyłączył się szkoły – wtedy powinien by usprawiedliwić się, dlaczego w wyborze przedmiotu dla sztuki swojej odważył się pójść przeciwko mniemaniu pewnej liczby widzów, słuchaczy lub też czytelników.

Eroberungssüchtig – chciwy zdobywca (276): „ludy wojenne i zaborcze. Mickiewicz”. Znow cytata ma charakter skrótu wobec brzmienia oryginału:

Ludy latyńskie, jako z natury dzikie i surowe, przez długi czas wojenne i zaborcze, jeżeli miały poezją narodową, ta w grubiej zostawać musiała prostocie, z małym lub bez żadnego wpływu na cywilizację tych ludów.

Beliebt – ukochany (150): „poeci najupodobańsi Mick.” – znacznego zakresu interwencji słownikarza w tekst Mickiewicza dowodzi oryginał:

Ale jeśli zwrócimy uwagę na lud dla którego pisali, okaże się oczywiście, że dzieła, w których starano się ducha i postać grecką zachować, nie mogły być powszechnie smakowane przy mało upowszechnionej znajomości literatury starożytnej; że poeci opiewający zmyślenia narodowe sposobem przyjemnym byli najupodobańsi i torowali drogę tym, którzy do świata romantycznego zaprowadzali coraz większy porządek, harmonię i okrasę.

Gepräge – piętno (336): „Szekspir zostawił w dziełach swoich dobitną cechę genjuszu indywidualnego Mick.” – cytata znacząco okrojony do rozmiaru frazy:

Szekspir wielki słusznie nazwany dzieckiem uczucia i wyobraźni, kształcony jedynie na wzorach narodowych zostawił w dziełach swoich dobitną cechę genjuszu indywidualnego i wiekowego usposobienia.

Unwiderleglich – niezbity, nieodparty (819): „Mick. zarzuty słuszne i niezbite” – jest to wyraźnie skrócony fragment:

Jeżeli zaś odrzucamy definicje teoretyków niemieckich, i do romantyczności przywiązujemy inne jakieś wyobrażenie; jeśli np. zasadzamy jej istotę na łamaniu prawideł i wprowadzaniu diabłów, wtenczas zarzuty przeciwników takiej romantyczności będą, słuszne i niezbite.

Dwukrotnie przywołuje jeszcze Mrongowiusz skrócone wersje, zasadniczej dla teoretycznych rozważań poety, konstatacji:

Cała niestosowność podziałów i nagłych wniosków stąd pochodzi, że piszący o poezji, pochwycawszy od teoretyków niemieckich wyrazy Klasycyzność i Romantyczność, podszywiają pod nie własne swoje wyobrażenia”.

W słowniku przybierają one następującą postać:

Unterschieben – podszyć, podkładać (814): „pod wyrazy klasycyzność i romantyczność podszywiają własne swoje wyobrażenia Mick.”,

Unterlegen – podłożyć, podkładać, podszywać (813): „piszący o poezji pochwycawszy od teoretyków wyrazy klasycyzność i romantyczność podszywiają pod nie własne swoje wyobrażenia Mick. in der Vorrede s. XII”. (Mickiewicz w Przedmowie).

*
* *

Z artykułu Wojtkowskiego wynika, że w edycji *Dokładnego słownika* z 1837 roku Mrongowiusz tylko dwukrotnie przywołał fragmenty z *Ballad i romansów*; raz zacytował bowiem wiersz *Pierwiosnek* i również raz balladę *Tukaj*. W analizowanej edycji słownika z tego cyklu poetyckiego pochodzi siedem przywołań. Wprawdzie słownikarz rezygnuje z cytowania ballady *Tukaj*, ale powtarza obszerny cytat z *Pierwiosnka* (654) i dodaje cztery nowe, ponadto jednostkowo sięga do ballad *To lubię* i *Lilie*.

W szczegółach cytaty z *Ballad i romansów* przedstawiają się następująco:

Hülle – powłoka, obsłona (415): „Mick. najrańszy kwiatek pierwiosnek błysnął ze złotych obsłonek” – to dokładne przywołanie słów poety z pierwszej strofy wiersza, która w całości brzmi:

*Z niebieskich najrańszą piosnek
Ledwie zadzwonił skowronek,
Najrańszy kwiatek pierwiosnek
Błysnął ze złotych obsłonek.*

Wspomniany obszerny cytat towarzyszący hasłu **Schleier** (rąbek) to w całości przywołana druga i trzecia zwrotka wiersza. Drobny fragment tej ostatniej:

*Przymruż złociste światelka,
Ukryj się pod matki rąbek,
Nim cię zgubi śronu ząbek
Lub chłodnej rosy perełka.*

został wykorzystany raz jeszcze, mianowicie w celu zilustrowania hasła **Perlchen** – perełka (574): „chłodnej rosy perełka Mick.”.

Dwukrotnie, za pomocą abrewiatury Mick. przywołuje Mrongowiusz nazwisko poety w związku z hasłem **Tagthierchen** – jednodniówka (751). Za pierwszym razem podając polski odpowiednik hasła niemieckiego: „motylek nach Mick.”. Drugie przywołanie ma już formę dokładnego i pełnego cytatu z wiersza: „Dni nasze jak dni motylka, życiem wschód, śmiercią południe. Lepsza w kwietniu jedna chwilka, niż w jesieni całe grudnie. Mick.”

*Dni nasze jak dni motylka,
Życiem wschód, śmiercią południe;
Lepsza w kwietniu jedna chwilka
Niż w jesieni całe grudnie.*

Co ciekawe, ten sam cytat pojawia się w słowniku raz jeszcze, ale tym razem dotyczy hasła **Haft** – jętka (367), gdzie został wpleciony w obszerniejszy komentarz metajęzykowy: „Der von der deutschen Recensenten so sehr berühmte und selbst über neu englischen Romantiker Byron gesetzte Poln. Dichter Mickiewicz nennt es schlechtweg *motylek* so⁶: Dni nasze jak dni motylka, życiem wschód, śmiercią południe. Lepsza w kwietniu jedna chwilka, niż w jesieni całe grudnie”.

Z ballady *To lubię* pochodzi dokładny cytat dokumentujący użycie polskiego odpowiednika niemieckiego hasła **Himbeerstrauch** – krzak malinowy, chruśniak (396): „za dzwonnicy chrośniak malinowy, a w tem chrośniaku mogiły. Mick.”.

*Tuż stara cerkiew, w niej puszczyk i sowy,
Obok dzwonnicy zrąb zgniły,
A za dzwonnicy chrośniak malinowy,
A w tym chrośniaku mogiły.*

⁶ Z niem. – polski poeta Mickiewicz, chwalony przez niemieckich recenzentów i nawet bardziej przez nich ceniony niż Byron, określa to po prostu jako *motylek*, i to w następujący sposób.

Również tylko jeden cytat, opatrzony dość dokładną lokalizacją, jest wiernym odtworzeniem fragmentu ballady *Lilie*.

Klatschen – klaskać (442): „wybiega starszy brat, radość na licach płonie, skacze i klaszcze w dłonie. *Tyś moja, mój ty kwiat*. Mick. in der Ballade *Lilie*”.

*Wybiega starszy brat,
Radość na licach płonie,
Skacze i klaszcze w dłonie:
„Tyś moja. mój to kwiat!*

Po raz pierwszy w nowszej wersji *Dokładnego słownika* sięgnął Mrongowiusz po tekst powieści poetyckiej *Konrad Wallenrod*. Tytuł ten posłużył mu czterokrotnie jako źródło cytatów.

Volkssage – powiastka narodowa, podanie narodowe (870): „wieść gminna nach Mick.” – niedokładnie cytowane wyrażenie pochodzi z *Pieśni Wajdeloty* (rozdział IV):

*O wieści gminna ! ty arko przymierza
Między dawnymi i młodszymi laty:
W tobie lud składa broń swego rycerza,
Swych myśli przędzę i swych uczuć kwiaty.*

Die Besinnung verlieren – stracić przytomność (160): „wpaść w bezprzytomność Mick.” – znów niedokładnie przywołane słowa poety, tym razem z fragmentu zatytułowanego *Ballada Alpuhara* (rozdział IV):

*Rycerze chwilę w zadumieniu stali,
Wiedzą o smutnym nałogu Konrada,
Że gdy się winem zbytęcznie zapali,
W dzikie zapaty, w bezprzytomność wpada.*

Dwa kolejne cytaty zostały zaczerpnięte z księgi V – *Wojna*. Są to: **Vehmgericht** – sąd kapturowy⁷ (823): „trybunał tajemny. Mick.” – cytat wiernie oddaje tekst oryginału:

*Stój, dumny władco! jest sąd i na ciebie.
W Maryjenburgu wiem ja loch podziemny;
Tam, gdy noc miasto w ciemnościach zagrziebie,
Schodzi na radę trybunał tajemny.*

Abschneiden – odcinać, przecinać (25): „Nieprzyjaciel przecinał dowozy. Mickiewicz. Walenr 70.” – cytat z dość precyzyjną lokalizacją (nazwisko

⁷ We współczesnym języku niemieckim – **Femgericht**.

poety, abrewiatura tytułu i strona), ale za to samo przywołanie niedokładne, co zaświadcza tekst utworu:

*Kiedy strawiono dobytki i plony,
Gdy głód niemieckie nawiedzał obozy,
A nieprzyjaciel wkoło rozproszony,
Niszczył posiłki, przecinał dowozy.*

Z niecytowanej we wcześniejszym wydaniu słownika entuzjastycznej pochwały młodości zaczerpnął Mrongowiusz trzy cytaty. Oto one:

Wo – gdzie (925): „rajska dziedzina ułudy, kędy zapał tworzy cudy *Mick. Oda do młod.*” – w przywołaniu Mrongowiusz wprawdzie wskazuje źródło (jest abrewiatura nazwiska i tytułu wiersza), ale za to niedokładnie przywołuje fragment pierwszej strofy wiersza, który w oryginale brzmi:

*Młodości! dodaj mi skrzydła!
Niech nad martwym wzlecę światem
W rajsą dziedzinę ułudy:
Kędy zapał tworzy cudy,
Nowości potrząsa kwiatem
I obleka w nadziei złote malowidła.*

Fallen – paść (286): „I ten szczęśliwy, kto wśród zawodu legł świetnym wiedzion zapałem. *Mick.*”. Na pierwszy rzut oka można sądzić, że Mrongowiusz dokonał znaczącej przeróbki oryginalnego tekstu, jako że podęcznikowe wersje utworu mają dziś następujący kształt:

*I ten szczęśliwy, kto padł wśród zawodu,
Jeżeli poległym ciałem
Dał innym szczebel do sławy grodu.*

We wcześniejszych wydaniach poezji Mickiewicza ten fragment ma jednak inne brzmienie, które jest zgodne z przywołaniem słownikowym:

*I ten szczęśliwy, kto wśród zawodu
Legł świetnym wiedzion zapałem;
Bo jeśli poległ on ciałem,
Dał innym szczebel do sławy grodu.*

Adler – orzeł (41): „orla twych lotów potęga. *Mickiewicz*” – dokładny cytat z fragmentu:

*Młodości! orla twych lotów potęga,
Jako piorun twoje ramię.*

Tylko raz odwołuje się Mrongowiusz do tekstu przekładu autorstwa Mickiewicza, mianowicie powieści poetyckiej *Giaur* George’a Byrona. Co

ciekawe, podkreśla przy tym kwalifikatorem poetycki charakter zacytowanego wyrażenia.

Wasserfläche – płaszczyna wody (894): „modra płaszczyna poet. Mick”. W tekście tłumaczenia passus ten jest ulokowany następująco:

*Jeśli się wietrzyk chwilowy prześliznie
I ziarnie szyby na modrej płaszczynie,
I kwiecie z brzegu przyniesione miota,
Jakaż w tym wietrze wonia i pieszczota!*

*
* *

Podobnie jak w we wcześniejszym wydaniu *Dokładnego słownika niemiecko-polskiego* także i tym razem sygnalizowanie cytatów z dzieł wielkiego romantyka odbywa się niekonsekwentnie, by nie rzec dowolnie. Jednym z oznaczeń częściej stosowanych jest, obecne w wykazie stosowanych w słowniku skrótów, ujęte w ramy nawiasu podwojone (aa). Mrongowiusz posługuje się nim łącznie ponad 20 razy (w wydaniu z 1837 roku tylko 5), co ciekawe, niemal wyłącznie w zakresie cytatów z trzeciej części *Dziadów* i *Ustępu*. Osiemnaście razy spotykamy w słowniku pełne nazwisko wieszczka (wcześniej 6), także uwikłane w obszerniejsze konteksty. W kilku wypadkach poza wprowadzeniem nazwiska poety, w wersji pełnej lub skróconej, przytacza Mrongowiusz tytuł cytowanego utworu: *Mick. in der Ballade Lilie. ex Mick. Ucieczka, Mick. Oda do młod., Mickiewicz. Walenr., Mick. in der Vorrede s. XII, ex Księgi Narodu Polskiego*. Jednak najczęściej, bo aż 67 razy (w tym w zakresie nowych przytoczeń 43), opatruje je abrewiatura *Mick.* jednorazowo *Mckw.*, także w konstrukcjach *ex Mick., nach Mick.*

LITERATURA (CYTOWANA)

Czerniakowska E., *Literatura polska w słownikach Krzysztofa Celestyna Mrongowiusza*, „Rocznik Gdański” LVI, 1996, z. 1, s. 187–191.

Martuszeński E., 1974, *Polscy i niepolscy Prusacy. Szkice z historii Mazur i Warmii*, Olsztyn.

Peplowski F., 1987, *O źródłach słownika J. S. Bandtkiego*, [w:] *Sprach- und Kulturkontakte im Polnischen. Gesammelte Aufsätze für A. de Vincenz zum 65. Geburtstag*, red. G. Hentschel, G. Ineichen und A. Pohl, München, s. 291–300.

SJAM – *Słownik języka Adama Mickiewicza*, red. K. Górski, S. Hrabec, Wrocław 1962–1983.

Walczak B., 1991, *Słownik wileński na tle dziejów polskiej leksykografii*, Poznań.

Wojtkowski A., 1956, *Przykłady z dzieł Mickiewicza w Dokładnym niemiecko-polskim słowniku Mrongowiusza (w setną rocznicę zgođu Mickiewicza i Mrongowiusza)*, „Roczniki Humanistyczne” V, 1954/55, Lublin, s. 327–335.

CITATIONS FROM MICKIEWICZ IN MRONGOWIUS

Summary

The article focuses on the citations from the works written by A. Mickiewicz which were used by Mrongovius in the second (1837) and third (1854) editions of his *Precise German-Polish dictionary*. The author compares both editions, presents and describes similarities as well as differences occurring between them thereon, including the quantitative ones. The latter edition contains altogether more than 120 quotes from the works written by our national bard, including 80 ones that were not recorded before.

The author noticed the following facts in particular: 1) both editions most frequently quote two works: *Sir Thaddeus* (altogether 42 quotes, including 25 new ones) and *Dziady Part III* (altogether 35 quotes, including 24 new ones), 2) the same quotation illustrates and documents the use of various words, 3) only some quotes are identical to the original, other are abbreviated, modified elliptically or grammatically and lexically, 4) Mrongovius referred to new works by Mickiewicz that had not been quoted in the earlier issue of the dictionary, that is: *Konrad Wallenrod*, *Oda do młodości (Ode to Joy)*, ballads *Lilie (Lilies)* and *To lubię (That Is What I Like)* as well as a translation of Byron's *Giaur*, 5) an overwhelming majority of quotes is signified by the abbreviation *Mick* whereas only 1/5 of the (aa) symbol is contained in the list of abbreviations used in the dictionary.